

ԵԿԵՂ ԵՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԴՐ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՊՍ. Գ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ
Կենտրոնական Եւրոպայի Հայրապետական Պատրիարկ,
Հայագիրութեան դասախօս Վիեննայի Համալսարանի

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅՈՅ ԼԵԶՈՒԻ ՀԱՐՅԸ

Ներածական

Վերջին տարիներուն եւ յատկապէս վերջին ամիսներուն՝ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց Հայ Եկեղեցւոյ շրջանակներուն մէջ կարծարծուի Ս. Պատարագը անգլերէն լեզուով մատուցանելու հարցը: Վերջին շրջանին խնդիրը ստացած է լուրջ կերպարանք. թեր ուղի՞ն կարծիքներ՝ ամսակով կամ յօդածներով կը յայտնուին եւ անուանացանկեր կը հրատարակուին ի նպաստ այս կամ այն տեսակէտին: Եթէ այսպէս շարունակուի պայքարը, ես վախ ունիմ որ Արեւելեան թեմի մէջ երկպառակտում կրնայ ստեղծուիլ, որու հետեւանքները աննախատեսելի վնասներ կարող են պատճառել: Ուրեմն անհրաժեշտ է օր առաջ հարցը բարձրագոյն իշխանութեան միջոցաւ եզրակացութեան մը եւ եզրափակման բերել, որպէսզի ապագային չդատապարտուինք Պատմութեան Դատաստանի առջեւ:

Հարցի էութիւնը

1930-ական թուականներէն ի վեր մերթ ընդ մերթ խօսուած եւ գրուած է Հայ Եկեղեցւոյ մէջ ժողովրդական հասկանալի լեզուի գործածութեան մասին: Յատկապէս օրինակ բերած է կամ կը բերուի Բողոքական Եկեղեցւոյ պարագան, բայց մարդիկ կը մոռնան որ Բողոքականութիւնը Հայոց մօտ ազգային կրօն կամ Եկեղեցի չէ: Ճիշդ է որ ժողովուրդը գրաբար Հայերէնը առհասարակ չի հասկանար, սակայն վստահօրէն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ արարողութեանց ներքին իմաստը և ոգին լաւ կը հասկանայ: Ինչ կը վերաբերի Ս. Պատարագին, ընդհանրապէս ոեւէ հայ երբ եկեղեցի յաճախելու սովորութիւն ունի, տարին գոնէ 20-25 անգամ կ'երթայ: Եթէ այս թիւը բազմապատկենք տարիներու վրայ, կը տեսնենք թէ ամէն հայ հաւատացեալ իր կեանքին մէջ որքան անգամներ եկեղեցի կը յաճախէ:

Արդ, եթէ մեկը գրաբար չի հասկանար, բարեբախտաբար կան Ս. Պատարագի թարգմանութիւններ թէ՛ աշխարհաբար եւ թէ՛ երոպական բազմաթիւ լեզուներով: Բաց աստի, հոգեւոր հովիւներ եւ առաջնորդներ պարտականութիւն ունին Ս. Պատարագը բացատրելու եւ մեկնաբանելու՝ եկեղեցւոյ մէջ քարոզի պահուն եւ կամ եկեղեցիէն դուրս՝ դասախօսութիւններու միջոցաւ: Բայց բնականօրէն հովիւները իրենք պարտաւոր են աշխարհաբար եւ գրաբար լեզուները լաւ իմանալ, հասկանալ եւ խօսիլ (գոնէ արեւմտահայերէն կամ արեւելահայերէն) եւ ապա՝ երոպական կամ այլ լեզուներով արարողութիւնները բացատ-

րել հաւատացելոց:

Ողբերգութիւնը կը սկսի այն պահուն՝ երբ հոգեւորականը հայ լեզուին լաւ չի տիրապետեր եւ մաս կը կազմէ օտարալեզու հաւատացեալ Հայոց խմբին: Սոյն տարուան ապրիլ ամսու սկիզբը երբ Հայագիտական Համաժողովի մասնակցելու առաքելութեամբ Ամերիկա կը գտնուի, քաջատեղեակ անձինք ինձ յայտնեցին թէ խնդրոյ առարկա երկու քառանկերը, որոնք Ս. Պատարագի լեզուի հարց կը յարուցանեն, ատենին այնպիսի մի ժամանակ ուսում ստացած են՝ երբ տակաւին Ս. Ներսէս Դարեւանքը լաւ կազմակերպուած չէր եւ այդ պատճառաւ իրենց հայերեւնագիտութիւնը թերի եւ անընդունելի մնացած է: Բնականօրէն այս խնդրի մէջ պատասխանատուութեան բաժին ունին նաեւ այն եպիսկոպոսները՝ որոնք հայագիտութեան եւ եկեղեցագիտութեան մէջ տկար անձերը քառանկայ կը ձեռնադրեն:

Եթէ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ հոգեւորականներ կան՝ որ հայերէն լաւ չեն գիտեր, աշխարհաբար կամ գրաբար, անմիջապէս պէտք է թողուն իրենց պաշտօնը, երթան մի ուրիշ Դարեւանք, Ս. Ներսէսի կամ Երուսաղէմի կամ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի ճեմարանը, մայրենի լեզուն կանոնաւոր սովորին եւ ապա վերադառնան իրենց պաշտօնին:

Հայերէնը հիմնական նկարագիր Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ

Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ հիմնական նկարագիրը հայ լեզուն է. այդ յատկութիւնն է որ ազգային կերպարանք եւ ոգի կու տայ Եկեղեցիին: Բնականօրէն լեզուին հետ անմիջականօրէն կապուած է այբուբենը. եթէ վերացնենք հայերէնը եւ մաշտոցեան գիրը Հայ Եկեղեցիէն, ինչով Եկեղեցին հայկական կրնայ ըլլալ: Վաճառ Թեքէեան իր ծանօթ բանաստեղծութեան մէջ կ'ըսէ. «Եկեղեցին Հայկական հայ հոգիին եւ մարմնոյն զրահանդերձն է փայլուն»: Այդ զրահանդերձը արդարեւ եւ իրաւ 1600-1700 տարի հայ հոգիին եւ նկարագրին պահապանը հանդիսացած է. հրաժարիլ լեզուի եւ գրի մոգական զօրութենէն՝ կը ճանակէ հրաժարիլ ինքնապաշտպանութեան մեծագոյն զրահէն: Աշխարհականները այնքան մեղադրելի չեն անշուշտ՝ որքան հոգեւորականները, որոնց պարտականութիւնը միայն պարզ ծիսակատարութիւնն է, այլ հոգողութիւնը եւ բուժումը հոգիներու եւ յաւիտենական պահպանութիւնը հայ հոգիի:

Յետակ է որ անգլիախօս Հայեր անգլերէն Ս. Պատարագը անելի լաւ պիտի հասկանան եւ սկզբնական շրջանին մեծ թուով ոչ-հայախօս հաւատացեալներ եկեղեցի պիտի յաճախեն, բայց նորութեան հմայքը որոշ ժամանակ ետք պիտի անհետանայ եւ մարդիկ պիտի նախընտրեն երթալ մօտակալ ուրիշ եկեղեցի, մասնաւորաբար օրթոդոքս կամ հոլովմեական-կաթողիկէ: Վերջաւորութեան վնասը առաւել մեծ (եւ անդարմանելի) պիտի լինի քան օգուտը: Հարցը տրամաբանական լուծում կը գտնէ՝ եթէ հոգեւոր հովիւներ նախ իրենք լաւ հայերէն եւ հայագիտութիւն սովորին, եւ երկրորդ՝ ժողովուրդին բացատրեն Ս. Պատարագի բնագիրը եւ իմաստը. այդ ժամանակ բոլոր կողմերը զոհ կը մնան: Չմոռանա՞նք նաեւ՝ որ եկեղեցւոյ մէջ ժողովրդական լեզուի գործածութեան հակառակորդները անելի բազմաթիւ են քան կողմնակիցները:

Ս. Ներսէս Դպրեվանքի պարագան

Երջանկայիշատակ Տիրան արքայա. Ներսէսն Ս. Ներսէս ճամարանը հիմնեց՝ որպէսզի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ համար ամերիկածին հոգեւոր հովիւներ պատրաստուին եւ անոնք առաւել արդիւնատու գործունէութիւն ունենան. դժբախտաբար արդիւնքը այն եղաւ, որ մի քանի երիտասարդներ, վստահօրէն աստուածաբանական լաւ ուսմամբ, բայց տկար հայերէնագիտութեամբ՝ քաճառայ ձեռնադրուեցան եւ այժմ իրենց ձախողութիւնը կը քանան Հայ Եկեղեցւոյ «բարեկարգութեամբ» ուղղել: Անկասկած հանգուցեալ Սրբազանի մպատակը այս չէր:

Հաւանօրէն այժմ Ս. Ներսէս Դպրեւանքի ուսումնական ծրագիրը բարեփոխուած է եւ ուսուցչական մարմնի որակը բարձրացած, բայց լեւոյ աշխարհի անհրաժեշտ է մասնաւոր ուշադրութիւն յատկացնել Հայերէնի (գրաբար եւ աշխարհաբար) ուսուցման, որպէսզի թեկնածուներ քաճառայ ձեռնադրուել ետք Հայ Եկեղեցւոյ օգտակար հանդիսանան եւ ոչ վնասակար: Նաեւ եպիսկոպոսներ կամ արքեպիսկոպոսներ պատասխանատւութեան կարենոր բաժին ունին մերկայ տագնապի մէջ. ինչէ՞ ձեռնադրութիւն չ'արդարանար՝ եթէ ենթական լաւ հայերէն չի գիտեր: Դպրեւանքի խնամակալութիւնը եւս պարտաւոր է խիստ հսկողութիւն կատարել եւ թոյլ չտալ, որ հայերէնի ուսուցումը երկրորդական մկատուի: Այլ լապէս ափսոս է այդքան զումարներ ծախսել եւ Տիրան Սրբազանի բարի յիշատակը աղարտել: Ամէն հայ հոգեւորականի պարտաւորութիւնն է գրաբար եւ աշխարհաբար լեզուները լաւ իմանալ. հայերէնագիտութիւնը մոյնքան կարեւոր է որքան աստուածաբանական կամ ծիսագիտական ուսումը: Հայ Եկեղեցին իր ամբողջ պատմութեան ընթացքին, հոգեւոր պաշտօնի կողքին՝ մաւն ազգային առաքելութիւն հետապնդած է եւ իրագործած, որու համար եւս հայ ժողովուրդը հպարտ է եւ երախտապարտ: Այդ պատճառով իսկ՝ մոր կանոնադրութեան մէջ յատուկ յօդուած կայ՝ որ կ'ըսէ. «Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ պաշտօնական լեզուն հայերէնն է»:

Այլ Եկեղեցիներու փորձառութիւնը

Մեր քոյր Եկեղեցիներէն՝ Ասորի եւ Դպրեւանքի Ուղղափառ Եկեղեցիները, Սիրիոյ եւ Եգիպտոսի արաբական գրաւումէն ետք՝ ժամանակի ընթացքին որդեգրեցին արաբերէն լեզուն: Այժմ արդեն անկարելի է վերադարձը մայրենի լեզուին, յատկապէս բնավայր երկիրներուն մէջ: Արտասահմանի գաղութներուն մէջ ոմանք կը փորձեն զոնէ մասամբ վերականգնել մայրենի լեզուն, արաբերէնին խառնելով արամերէն կամ դպտերէն, բայց յաջողութիւնը շատ սահմանափակ է: Վիեննայի ասորի ուղղափառ քաճառան՝ եկեղեցական արարողութիւնները կը կատարէ երեք լեզուներով,՝ Արամերէն, Արաբերէն եւ Թրքերէն, սակայն ժողովուրդը այնքան ալ զոհ չէ. ոմանք կ'ուզեն այս, ուրիշները այդ լեզուն: Մայրենի լեզուի կորուստը, զոնէ մեծ մասամբ, անդարմանելի է:

Այժմ տեսնենք Բիւզանդական Օրթոդոքս Եկեղեցիներու դիրքը. ո՛չ Յոյները կը փափագին փոխել իրենց ծիսական լեզուն, ո՛չ եւս Ռուսները: Տակաւին մի քանի ամիսներ առաջ,

Մոսկուայի Պատրիարքության արտաքին յարաբերությանց պատասխանատու Մետրոպոլիտ Կիրիլ-Կիլյոնդ՝ Նիւ Եորքի ոռուերէն ձայնասփիտի մը մէջ յայտարարեց թէ Ռուս Օրթոդոքս Եկեղեցին բացարձակապէս նպատակ չունի հին սլաական լեզուն փոխելու: «Այդպիսի մի քայլ, ներկայիս ոչ իմաստ ունի եւ ոչ եւս այժմէական է», հաստատեց նա եւ այն կարծիքը յայտնեց՝ թէ ոռուական խօսակցական լեզուի ներմուծումը ծէսերու մէջ՝ անխուսափելի կերպով իր հետ պիտի բերէ աշխարհայնացում կամ ոամկացում (profanation), ինչ որ ժողովուրդի մեծամասնութեան կողմէ պիտի մերժուի: Հետաքրքրականօրէն Մետրոպոլիտ Կիրիլ անհրաժեշտ համարեց ծիսական բնագրերու վերանայումը կամ խմբագրումը՝ ըստ այժմէական մտայնութեան, առանց հին սլաական լեզուն ռեւէ չափով փոփոխութեան ենթարկելու:

Եզրակացութիւն

Երկու տարի առաջ երբ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը քննարկեց ամերիկահայ մի-երկու եկեղեցիներու փորձառական նպատակով Ս. Պատարագի անգլերէն լեզուով մատուցումը, երկու կէտեր յստակօրէն վերահաստատեց այսպէս.

Առաջին, ռեւէ առաջնորդարան կամ ծիսական եկեղեցի իրաւունք չունի ինքնագլուխ կերպով Ս. Պատարագի լեզուն փոխելու կամ փոփոխութեան փորձարկութեան (experiment) ենթարկելու: Լեզուի խնդիրը համազգային լուրջ եւ ծանր հարց է եւ ռեւէ եպիսկոպոս իրաւունք չունի առ այդ առանձինն որոշումներ տալու՝ առանց վերին իշխանութեան հրամանին: Առաջնորդարան մը միայն իրեն շրջանին յատուկ խնդիրներու լուծումը կրնայ քննարկել կամ փորձարկել. համազգային հարցեր կը կարօտին համազգային խորհրդակցութեան եւ որոշման:

Երկրորդ, Ս. Պատարագի գրաբար լեզուն իբր արքութիւն՝ նման Հայ Եկեղեցւոյ վարդապետական ուսուցման, հիմնականօրէն կը մնայ անփոփոխ: Ամերիկայի մէջ Ս. Պատարագի կարգ մը հատածներու - Հայր մեր, Հաւատոյ հանգանակ, Խոստովանանք, Տէր ողորմեա, քարոզ,- անգլերէն լեզուով կատարումը, որ տարիներէ ի վեր կը գործադրուի՝ լիով բաւական է եւ բաւարար: Կը յուսանք թէ Արեւելեան Թեմական ժողովը, որ յատուկ յանձնախմբի մը միջոցաւ հարցը բազմակողմանի կերպով պիտի ուսումնասիրէ, միեւնոյն եզրակացութեան կը յանգի:

Վիեննա, 5 Մայիս 2004 թ.